

ANADOLU COĞRAFYASINDA TİCARİ HAREKETLİLİK:

OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜRKMEN VE YÖRÜKLERİN İKTİSADİ HAYATLARI

Osman OKUMUŞ

Aksaray Üniversitesi

Okutman

osmanokumus@aksaray.edu.tr

Özet

Orta Asya'dan itibaren göçebe hayat süren Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile birlikte bu bölgelere ticari anlamda bir hareketlilik getirdiklerini görüyoruz. Buldukları alanlarda kendi hallerinde yaşamamışlar, ekonomik faaliyetlerin bizzat içinde bulunmuşlardır. Hayvan ve hayvandan elde edilen ürünler; Anadolu içinden "şehirli-yerleşik", Anadolu dışından da "yabancı tüccarlara" mal değiş-tokuşu şeklinde satılmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu içindeki taşımacılık sektörü de onların tekelinde kalmıştır. Yerleşiklerle irtibatın yoğun olarak yaşandığı alanlarda da kendilerine yetebilecek kadar tarımla da uğraşmışlar; gerek konar-göçer hayatlarına bağlı olarak gerekse de tarımla uğraştıklarından dolayı devlete çeşitli vergiler vermişlerdir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmen ve Yörük guruplarının ticari faaliyetlerini ve şehirli kültürle etkileşimini kapsamaktadır. Türklerin ticari hayatı bilmediklerinin aksine Anadolu'da ticari hayatın canlı kalmasında önemli rolleri olduğu tespit edilmiştir. Genel anlamda kavramsal bir araştırma olup nitel verilerle desteklenmiştir. Nitel veriler söylem analizi şeklinde çözümlenmiş ve metin içerisinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen ve Yörükler, Anadolu, ticaret.

Alan Tanımı: Yeniçağ Tarihi (Tarih)

COMMERCIAL MOBILITY OF ANATOLIAN GEOGRAPHY: ECONOMIC AFFAIRS OF TURKMEN AND YORUKS IN THE OTTOMAN STATE

Abstract

We acknowledge that with the advent of nomadic Turks in Anatolia from Central Asia, they brought a commercial mobility to these areas. They didn't isolate themselves in the areas where they lived, but instead they got involved in economic affairs. Animals and animal products were sold to the city dwellers inside the Anatolia and to the foreign traders outside the Anatolia in the form of exchange of goods. In addition, the transport sector in Anatolia remained under the monopoly of them. They also worked on agriculture to the extent that is enough for them in the areas where they had a great contact with the local residents; they paid various taxes due to not only their nomadic life style but also their engagement with agriculture.

This study involves the commercial activities of Turkoman and nomadic groups and their interaction with urban culture living in the Ottoman Empire in Anatolia. In contrast to what is known, Turkish commercial life has been found to play an important role in maintaining vibrant commercial life in Anatolia. As a conceptual research in general, it is supported by qualitative data. The qualitative data was analyzed in the form of discourse analysis and given in the text.

Keywords: Turkoman and Nomads, Anatolia, trade.

JEL CODE: B00 (History)

Her zaman kolayca hareket etme özelliğine sahip, Türk devletlerinin özgür tebaası olan Türkmen ve Yörükler Orta Asya'dan itibaren kendilerine özgü bir hayat sürmüşlerdir. Bu konar-göçer zümrenin dünyasını anlamak için ancak ve ancak onların arasında, onlar gibi bir hayat sürmek gerekmektedir. Bugün bizim için anlamsız gelen bazı davranışlarının nedenlerini ancak böyle anlayabiliriz.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan Türkmen ve Yörüklerin¹ iktisadi hayatları yapılan incelemelerde asırlarca hayvancılığa dayandığını görmekteyiz. Bu bakımdan Anadolu göçebe kültürünün dayandığı temel olarak Orta Asya kültürünün devamı saymak ve Anadolu’da yeni coğrafya ile birlikte bir miktar değişerek devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Uluocak, 2005: 101-102). Genel olarak Mehmet Eröz’ün de dediği gibi “*Göçebelerin gerek Orta Asya’da gerek Selçuklular ve Osmanlılar zamanında tam bir kapalı ekonomik hayat yaşamayıp, şehirlerle, köylerle ve içinde yer aldıkları idari yapılarla sürekli olarak mübadele, vergiler ve taşımacılık gibi yollarla, temas halinde bulunmuşlardır*(Eröz, 1991:119).” Anlaşılacağı üzere Türkmenler ve Yörükler kendi hallerinde yaşamamış, buldukları coğrafyada ekonomik faaliyetlerin bizzat içinde bulunmuşlardır. Yine genel olarak yaylak-kışlak mahalleri arasında düzenli hareket göstermeleri ve az da olsa toprakla ilgileri bakımından tam olarak göçebe hayat tarzının dışında bir gelişim gösterdikleri ve konar-göçer şeklinde ifade edilmelerinin daha doğru olacağı da bir gerçektir(Emecen, 2011:270).

Orta Asya’da yüksek ovalar ve yaylalarda bozkır hayatı yaşayan Türklerin ekonomisi iklim şartları da nedeniyle çobanlık ve hayvancılığa dayanıyordu. Yetiştirilen en önemli hayvan at ondan sonra da koyun gelmekteydi. Komşuları olan Roma İmparatorluğu ve Çin ile de özellikle hayvan ve hayvan ürünlerine karşılık ihtiyacı olan ürünlerle karşılıklı değiş-tokuş şeklinde ticaret halindeydiler(Kafesoğlu, 1987:105-113). Hun, Göktürk ve Uygur devletleri zamanında devam eden bu şekildeki yaşam şekli ve ticaret anlayışı, Türklerin çeşitli nedenlerle dünya coğrafyası üzerinde çok çeşitli alanlara dağılması ile birlikte; kimilerinde coğrafya ve iklimin özellikleri ile kaybolurken, kimilerinde ise aynen devam etmiştir. Anadolu’ya gelen bu göçebe zümreler genel olarak bu hayat tarzlarını devam ettirmişlerdir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de hayat tarzlarının sonucu olarakta ürettikleri ürünleri haftalık kurulan Türkmen pazarlarında şehrli ve konar-göçerler arasında mal değiş-tokuşuna dayalı olarak sürdürmekteydiler(Turan, 2003:259).

¹ Türkmen ve Yörük tabiri muhtelif eserlerde farklı anlamlar verilip, farklı farklı olarak açıklansada konumuz açısından genel olarak göçebe bir hayat tarzı ve aynı tür iktisadi faaliyet içinde olduklarından ötürü bu ayrıma makale boyunca derinlemesine değinilmeyip, konumuz icabı iktisadi faaliyetleri bir bütün olarak incelenecektir.

Anadolu’da yaylak ve kışlak hareketleri içerisinde hayatlarını sürdüren Türkmen ve Yörükler sahip oldukları geniş sürüler itibariyle birçok bölgenin et, yağ, yoğurt, peynir, süt gibi hayvansal gıda ihtiyacını karşılamaktaydılar(Başbakanlık Osmanlı Arşivi[BOA], 3 Numaralı Mühimme Defteri[3M], Hüküm[h]25, 1993:17). Osmanlı toprakları içinde kara nakliyatını yapmalarının yanı sıra İstanbul’un et ihtiyacının bir bölümünü de karşılamaktaydılar. Sahip oldukları hayvanların yününden halı, kilim, vs. derisinden ise eşyalar üretip çevresindeki yerleşik zümrelere satıyorlardı(Orhonlu, 1987:21-23). Deve kervanlarıyla liman şehirlerinden iç kesimlere ithal malları sevk ederken, kendi üretimleri olan hayvansal gıda ve eşya ürünlerini de liman şehirlerine götürerek aslında hem ithalat hem de ihracat faaliyetlerinin içinde yer almışlardı(Eröz, 1991:225-226). Yine mesela Yağcı Bedir Yörükleri gibi “yay”cılık gibi el sanatı faaliyetleriyle uğraşanlar da vardı. Yaptıkları yayların bir kısmını devlete aynı vergi olarak vermelerinin yanı sıra –ki bunun karşılığında avarız vergisinden muaf tutulmuşlardı- diğer göçebe zümreler ile değiş tokuş şeklinde de ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı (Egawa&Şahin, 2007:71-73). Bazı bölgelerde Yörüklerin kil ve tuz getirip yerleşik köylülere sattığı da vakiydi (Doğan, 2007:147).

Konar-göçer zümrelerin iktisadi faaliyeti yukarıda da anlattığımız gibi genel olarak hayvancılığa dayanıyordu. Bölgesel olarak değişmekle birlikte en önemli hayvan varlığı etinden, sütünden, deri ve yününden yararlandıkları koyun, keçi gibi hafif hayvanlardı. Baharın gelmesi ile birlikte yaylalara çıkmak için at, merkeb ve özellikle uzun mesafeli alanlarda deveden² faydalandıklarını biliyoruz.

² Mesela şuan Antalya’da şehirde ikamet eden ve 8 yıl önce yaylak-kışlak hayatını terk eden Osman Akman(79), çocukluğunda geçimlerini deve taşımacılığı sayesinde sürdürdüklerini anlatmaktadır. O zamanlar, 15 ile 20 arasında develerinin olduğunu ve genelde taşımacılık yaptıklarını bildirdikten sonra 40-50 keçilerinin olduğunu ve bunların dışındaki ihtiyaçlarını diğer Yörüklerden değiş-tokuş şeklinde karşıladıklarını söyledi. Neden bu hayat tarzını terk edip yerleşik hayata geçtiğini sorduğumda çocuk ve torunların okul okuyup başka işlerle uğraşması ve kendi ve hanımının da artık yaşlanmasını söyledi. Görüşmemizin sonunda 70 yıllık yayla hayatında neredeyse hiç hastalanmadığını yaklaşık son 10 senedir ise hastaneye uğrar olduğunu ve huzursuz olduğunu bildirmiştir.

Bununla birlikte Anadolu coğrafyasının çok geniş olmayan alanlarında Türkmen ve Yörüklerin tarım ile uğraştıklarını bilmekteyiz(BOA, 6M, h.300, 1995:183). Tufan Gündüz Türkmen ve Yörükleri birbirinden ayırıp uzun uzun tanımladıktan sonra bu durumun bazı alanlarda Türkmen ve Yörüklerin yaylak ve kışlak alanlarının birbirlerine yakınlıklarından da kaynaklı olarak ve biraz da coğrafyadan kaynaklı zorunluluktan dolayı tarım ile uğraştıkları söylemektedir³. Bununla birlikte Osmanlı devleti de aslında bu konar-göçerlerin belli dönemlerde yerleşik hayata geçmesini ve tarımsal üretime geçerek bir düzen altında olmasını istemekteydi. Bazen devletin onlara göstermiş oldukları bataklık, ormanlık gibi alanları tarım açısından uygun hale getirip tarım faaliyetleri ile uğraştıkları da oluyordu. Bu alanlarda yetiştirdikleri buğday, pamuk, pirinç gibi tarımsal ürünlerde onların önemli geçim kaynakları arasındaydı (Sakin, 2005:72). Halil İnalçık'ın çalışmasında Batı Anadolu'daki Yörüklerin yetiştirdikleri pamuğu Efes, Balat, Sakız adasındaki İtalyan'lara sattıklarını belirtmiştir. Yine mübadelede buğday, kuru meyve, at, öküz, koyun, deri, balmumu, şap ve deri gibi ürünleri ihraç ettikleri, karşılığında sabun, dokuma gibi malzemeler aldığı ortaya çıkmıştır. Yine Aksaray'da koyun yününden imal edilen halıların kıymeti çok büyük olup Suriye, Mısır, Irak, Hindistan, Çin ve Türklerin diyarına satılırdı. Aksaray'dan sonra Yukarı Gediz üzerindeki Uşak-Gördes-Kula havzası da dünyaca önemi olan merkezlerdi. Türk yünü de dünya üzerinde oldukça meşhurdu. Özellikle Yağcı Bedir Yörüklerinin Ceneviz ve Venediklilere halı ve kilim üzerine ticari ilişkiler kurmuştu(İnalçık, 2000:76-77).

³ Tufan Gündüz, eserinde daha çok Yörükler için şöyle demektedir: “Onlar, yaylakları ile kışlakları arasındaki mesafenin kısa oluşu ve dar alanda konar-göçerlik yapmaları yüzünden yerleşik hayata mütemayil bir konumda idiler. Çünkü dar alanda yapılan hayvancılık, tarım bölgelerine yakın bir iktisadî faaliyeti gerçekleştirdiğinden, ekin ekip-biçme mevsimlerinde onların tarım sahalarından güçleri veya ilgileri nispetinde ilgilenmelerine imkân hazırlamaktaydı. Öte yandan, Anadolu'nun yüksek kesimlerindeki kışlak sahalarının gerçek anlamdaki kışlak mahalleri ile benzerlik göstermediği için ağıl, avlu, in gibi hayvanlarını koruyabileceği binalarda veya sığınaklarda barınmak mecburiyetinde kalmakta ve kışın sert geçtiği aylarda hayvanlarını besleyebilmek için saman, arpa ve benzeri hayvan yiyeceklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Onların yaylak veya kışlak sahalarına yakın arazilerde çoğu zaman kiracı ya da ortakçı olarak tarım ile meşgul olmaları bu zaruretten kaynaklanıyordu. Bununla birlikte bu faaliyetleri onların yerleşik hayata geçişlerini de hızlandırıyordu(Gündüz, 2009:121-122).”

Yerleşik hayata geçip alışanlar için aslında bir sıkıntı yoktu, fakat bu duruma bir de alışmayanlar vardı. Hacıların muhafazası için kendilerine timar verilen başıboş gezen Türkmenlerin ellerinden timarları alınması ile tehdit ediliyordu(BOA, 3M, h.1094:1993:485-486). Bu hükümden aslında çok farklı bilgiler çıkarılabilir. Osmanlı devletinin toprağa ve güvenliğe verdiği önemlerin dışında Türkmen ve Yörük zümrelerine nasıl görevler verildiğini anlayabiliriz. Osmanlı devleti, ekonomik faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri istisnai durumlar dışında yerleşik hayata geçirmeye zorlamamıştır. Ancak XVII. yy'dan sonraki uzun savaşlar, isyanlar gibi nedenlerle boş kalan topraklar şenlendirilmesi amacıyla bazı göçer zümre yerleşik hayata geçirilmiştir(Afyoncu, 2005:172).

Osmanlı devletinde sabit bir yaşam alanı olmayan göçebe zümrelere ayrı bir statü verdiğini ve yerleşiklerle uyum içinde yaşaması için çaba gösterdiğini biliyoruz. Yaylak ve kışlak hayatı sınırları⁴ çizilip tahrir defterlerine kaydediliyordu. Dolayısıyla göçebeler yıl boyunca ekonomik faaliyetlerin içinde bulunuyorlardı (Erdoğan, 2007:33). Sancaklı yörükleri örneği üzerinden aslında bütün yörüklerin yaylakta ve kışlakta gideceği çadırını kuracağı, hayvanlarını otlatacağı yer belliydi. Köyün ileri gelenleri karar verdikten sonra genelde mayıs ayında çoluk-çocuk yola düşerler ve ekim sonuna kadar yaylada kalırlardı (Özer, 2006:31-32). Yine Sancaklı Yörüklerinden atadan ozan Halil Düzman bu olayı şöyle anlatır: “Dede dağına çıkınca beş pınar görünür, İt dilmez çeşmesinde mola verilir, Üç kuyuya varınca çadırlar kurulur, Aşiret yaylaya baharda gelir(Özer, 2006:25).”

⁴ Bu konuda bkz. Metin Özer“Özellikle Kanuni döneminde Yörük nizamalarının, idari ve mali mükellefiyetlerini ortaya koyan mufassal Yörük kanunnamaları ortaya çıkmıştır. Konar göçer hayat yaşayan aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken bir yerde durmamaları, oturmak lazım gelince orada üç günden fazla oturmamaları ve kimseye zarar vermemeleri, bir kimseye zarar verdikleri zaman yaptıklarını tazmin etmeleri kanunnamelerde kaydedilmiştir(Özer, 2006:31-32).”

Ekonomik faaliyetlere baktığımız zaman Muğla'nın Fethiye ilçesinde yaşayıp hâlâ yörük hayatını sürdüren Osman Bildirici(68)⁵ “*Biz Kaşgöz Yörüklerindeniz. Atalarımızdan dinlediğimiz ve şuan da devam ettiğimiz bir çok adetimiz var. Eskisi gibi olmasa da ekonomik olarak hemen hemen aynı faaliyetlerle uğraşyoruz. Önceden bizim gibi göçebe olmayanlara iyi bakılmazdı, şimdi ise zamanın değişmesinden dolayı bize öyle bakıyorlar. Önce köyden mayıs gibi hayvanlara (at) köyden alacakları eşyaları yükleyip yola çıkarız. Yaylaya varınca kendi ürettiğimiz keçeden çadırı dikeriz. Keçileri bir tarafa gütmeye, oğlakları başka bir tarafa gütmeye götürürüz. Bunu keçinin sütü bitmesin diye yaparız. Yağlı süttten sadayağı, ayrandan çökelek yaparız. Kesilmiş keçinin derisinin içine yoğurdu doldurup sopalarla yoğurdu iyice karıştırırız, sadayağı, çökelek hep bundan olur. Bize lazım olanı alıp gerisini satarız. Sütü ocakta kızıllaşıncaya kaynatırız bundan da hoşmerim olur. Günlük yiyeceğimiz de hep tarhana, bulgur olur. Darı unu bulursak süt ve sadayağıyla karıştırıp kuymak dediğimiz yiyeceğimiz olur. Koyun yünü eğirip pantolon dikeriz. Keçinin kollarını kırkıp yastık doldururuz. Sehile indiğimiz zaman bunları satarız veya başka bir şeyle becaş yaparız. Kurbanlarda da kurbanlıkları sehile indirip satarız. Keçi derilerine peynir bastırıp sehilde satarız. Buna deri peyniri denir, yayvandır. Keçi kılından aynı zamanda çul yaparız. Evvelden beri başka işle uğraşmayız.”*

Yine Gresun'un Bulancak ilçesinin Kovanlık beldesine bağlı Düz mahallesinde oturan Muhittin Küçük(66)⁶ Çepni Aşiretinden olup hala konar-göçer hayatı devam ettirmektedir. “*Havaların durumuna göre Mayıs ayının girmesi ile yaylaya çıkarız. Ondan Kasım ayına kadar yaylada kalırız. Arada fındık toplamak için hanımı yaylada bırakıp cenike inmem dışında umumiyetle yayladayım. Yaylada hayvancılığın yanında kendi ihtiyaçlarımızı karşılayacak*

⁵ Osman Bildirici, hatırı sayılır bir yörük arkadaşımın dedesi olup bu çalışma maksadıyla görüşülmüştür. Hayatı boyunca hiç bir özel ve resmi işte çalışmayıp, gelenek ve göreneklerini yaşatmaya çalışmak için özel bir gayret içinde olması açısından dikkatimi çekmiştir.

⁶ Muhittin Küçük, yine bir arkadaşımın dedesi olup onun vasıtası ile görüşülmüştür. Bu çalışma amacıyla kapsam dışına çıkılmayarak anlattıklarından ekonomik hayata ilişkin olanlar seçilmiştir. Örf ve adet konusunda hala daha göçebe yaşamı devam ettirmelerinden dolayı Osman Bildirici ile birlikte çok orijinal bilgiler elde edilmiştir. Mesela düğünlerde kız tarafı erkek tarafının evine gidip oranın Serenti adlı dört ayak üstüne oturtulmuş kiler amaçlı yapının kapı ayaklarından biri kesilmiştir.

kadar sebze dikeriz. Lahana, patates, bezelye, havuç dikeriz. Lahana ilen kış turşusu kurarız. Bunların dışında bağlaklarda kışın hayvanlara yedirmek için ot yetiştiriyoruz, onları kurutup balya edip ceniğe indiririz. 12 tane inek, 33 tane g(k)oyunumuz var. Bunların yanında kızlarımın ve oğullarımın hayvanlarını da yaylaya çıkarırız. Bunları yaylanın güzel otları ile besleriz. Sağdığımız sütle keş, süzme, yağ yapıp hem kendi ihtiyacımızı karşılar hem de satarız. Ceryanımız yoktur. Löküsle idare ediyoruz. Yaylamız Karagöl dağının eteğinde kurulu Elmalı obası. Gündüz bağlaklarla uğraşırız. Orak ayının sonlarında bağlaklardaki otları biçeriz. Kızlarım ve damatlarım da bağlaklardaki otları biçmek için gelir, yanımızda kalırlar; ama onlar tam bizim gibi değildir. Ot için gelirler, balyaları alır giderler. Fındıktan sonra geldiğimde tekrar göç için hazırlanırız. Patatesler sökülür, pancarlar kesilir, göç yükü hazırlanır. Karagöl'deki havanın soğumasıyla önce daha aşağı Orta Oba'ya ineriz. Orda 10-15 gün kaldıktan sonra orda göçü toplar ceniğe ineriz.”

Türkmen ve Yörüklerin ekonomik faaliyetleri incelenirken onların hangi coğrafyada yaşadıkları da dikkate alınmalıdır(Saydam, 2009:10). Sonuç itibariyle hayvancılıkla geçindikleri söylenebilir. Fakat hayvan ve tarım ürünü çeşitleri bakımından farklılık gösterebilir. Anadolu'ya gelmeye başladıktan bir süre sonra bulunan coğrafyaya göre at, koyun, deve, inek vs. hayvan farklılıklarının ve yine denize yakın yerler ile uzak yerler arasındaki tarım ürünü farklılıklarının onların hayatlarına etki ettiğini bilmemiz gerekmektedir. Mesela Yeni-il ve Halep Türkmenleri koyunculuk, Akça-koyunlu gibi bazı oymaklar ise devecilik ile ün kazanmıştır(Orhonlu, 1987:21-22). Yine Yağcı Bedir Yörüklerinde koyun ve keçi ilk sırayı alırken(Egawa&Şahin, 2007:75), Sarıkeçili yörüklerinde özellikle deve önemli yer tutmaktaydı(Beşirli, 2007:111-130). Devlet, özellikle develeri, Halep ve Boz-ulus Türkmenlerinden, atları ise Konya'daki Atçeken Yörüklerinden temin ederdi(Sakin, 2005:72).

Türkmen ve Yörüklerin buldukları coğrafyaya uyum sağladığı hakkında çeşitli örnekler verebilmemiz mümkündür. Hatta öyle bir uyum sağlamışlardır ki, mesela Rumeli'ndeki yörüklerin askerlik maksadıyla suyoluna tayin olunmalarına rağmen gitmemekte ısrarcı olmaları üzerine devlet, gitmeyenleri kürek cezası ile cezalandıracağını bildirmiştir(BOA, 6M, h.1014, 1995:108).

Bunun yanı sıra hatta coğrafyaya göre aynı göçebe zümre içinde bile aldıkları isimler değişiklik göstermiştir. Mesela, Karakeçiler üzerine yapılan bir araştırmada Türkmen ve Yörük adına dair verdiği bilgiler de dikkate değer olması bakımından önemlidir. Üçler Bulduk makalesinde: “İç ve Batı Anadolu'daki Karakeçililer "Yörük" olarak anılırken, Doğu'daki Karakeçililer "Türkmen" ve hatta "Ekrad" olarak nitelendirilmektedirler. İlk bakışta aynı etnik yapıları çağrıştıran bu nitelemeler aslında sadece idari ve sosyal açıdan bir tasniften ibaret olup, zaten aynı aşirete mensup gruplara farklı sıfatların verilmesi de bunu işaret etmektedir. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi ikili yapı Türk devlet geleneğinin temelinde vardır. Yörük ve Türkmen kavramları da bu açıdan ele alınmalıdır. Selçuklu çağından beri "Türkmen" Kızılırmak'ın doğu ve güneyinde kalan bölgelerdeki konar-göçerleri, "yörük" ise ırmağın batısında ve Rumeli'de yaşayan cemaatleri tasnif etmek amacıyla kullanılmaktadır(Bulduk, 1997:39).”

Konar-göçerlerin iktisadi zihniyetleri de farklıydı. Sarıkeçili Yörükleri üzerine yapılan bir araştırmada bir ailenin hayatını sürdürebilmesi için en az elli keçisinin olması gerektiği aksi takdirde bu şekilde geçinemeyip yerleşik hayata geçtiği belirlenmiştir. Yine yapılan mülakatta Sarıkeçilerde “Zengin adam kime derler?” sorusuna 20-30 devesi veya 1000 keçisi olan kişi arasında cevaplar verilmiştir(Uluocak, 2005:108-109).

Göçebeler ile yerleşikler arasında birbirini tamamlayan bir paralellik vardı. Göçerler ürettikleri her nevi eşyayı yaylak pazarlarında satıyorlardı. Bununla birlikte devlet tarafından kendilerine bir güzergâh çizilmesine rağmen(Gündüz, 2005:126-127), bu sınırları aşıp ekili dikili alanlara zarar verdikleri de oluyordu. Devlet, bu konuda göçebe zümreye sert davranmıştır; çünkü yerleşiklerin topraklarına göçebelerin müdahalesi demek devletin büyük bir vergi kaybına neden olması demektir(BOA, 7M, h.1218, 1999:18). Özellikle de devlet ekonomisinin tarıma dayanması ve büyük gelir kaynaklarının çiftçilerin üretimine bağlı olması devletin bu alanlar için özel önlemler almasını gerektirmişti(İnalçık, 2009:135). Hatta devlet böyle durumlara fırsat vermemek için tedbirler aldığı dahi oluyordu. Mesela yağmurun yağmamasından dolayı Türkmenlerin yerleşik alanlara zarar vermesinden korkuluyor. Önceden tedbir alınması isteniyordu(BOA, 12M, h.499, 1996:342).

Anadolu'da konar-göçerlerin iktisadi hayatları böyleyken, bir de Rumeli'ye bakmak gerekir. Osmanlı Devleti yaptığı fetihlerin kalıcılığını arttırmak ve başka nedenlerle göçebe aşiretleri bu alanlara iskân etmiştir(İnalçık, 2000:72). Bu alanlardaki zümreler genel olarak yerleşik bir hayat yaşayıp tarımla uğraşmış ve genelde devlete askeri sahada sevkîyat(BOA, 85M, h.218, 2002:134) ve iştirak(BOA, 12M, h.243, 1996:198) noktasında yardımları olmuştur. Halil İnalçık'ın çalışmasında XVI. yy başında Balkanlardaki Müslüman göçerleri, Yörükler-14.435, Askeri örgütlenmeye tabi Yörükler-23.000, Yörük kökenli Müsellemler-12.105 olmak üzere toplam 50.000 civarında olduğunu belirtir(İnalçık, 2000:74).

Osmanlının büyük bir imparatorluk haline gelmesinde ekonomik anlamda sağlam bir vergi düzeni(İnalçık, 1959:506-535) oturtması ve bölgelere ve yaşayış biçimlerine göre kanunnameler⁷ çıkararak, belli bir kontrol sistemi oluşturarak(İnalçık, 1993:7) bu vergiyi toplayabilmesi önemli yer tutmaktadır. Devlet içinde sosyal yapı ikiye ayrılmıştı: idareciler ve sivil halk. Sivil halk ister Müslüman olsun ister Yahudi, ister yerleşik olsun ister konar-göçer olsun devlet tarafından belli bir sınıflandırmaya tabi tutulup vergisi alınıyordu(Emecen, 2011:289). Burada da en önemli faktör sayımlardır. Osmanlı Devleti asıl olarak kimden ne kadar ve nasıl vergi alacağını bu sayımlar sonucu belirlemekteydi. Mesela, 1520 ile 1570-80lerde yapılan sayımlara baktığımızda Zulkadriye Vilayeti'nde (Maraş-Kırşehir vs.)1520'de 18.185 yerleşik, 48.665 konar-göçer Müslüman ve 2.631 Hıristiyan bulunurken, 1570-80lerde 70.368 yerleşik, 38.497 konar-göçer Müslüman ile 4.163 Hıristiyan yaşadığını sayımlardan anlayabiliyoruz(Barkan, 2011:21). Sadece bu bilgi bile hem o dönemde Osmanlılar için hem de günümüzde bizim için bazı çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. Şüphesiz, o dönemde gerek yerleşikler gerekse de göçebeler belli bir realite ölçüsünde vergilendirilmiştir.

⁷ Bkz. Mehmet Genç, makalesinde Osmanlı İmparatorluğundaki üç temel ilkedden bahseder: İaşe, gelenekçilik ve fiskalizm. İaşe, ülkede her ürünün ve gıdanın kıtlığa karşı bolca bulunması, gelenekçilik, daha önceden defalarca tecrübe edilmiş uygulamaların devam etmesi, fiskalizm ise hazineye ait gelirlerin mümkün olduğunca yüksek düzeye çıkarılmasıdır. Devlet bu üç ilkeyi bir bütün olarak uygulamıştır. Uygulama sahası kanunnamelerde ayrıntılı olarak belirtilmiştir(Genç, 1993:22).

Konar-göçer zümrelerin Osmanlı topraklarında tabi olduğu vergi düzenine bakacak olursak Yörükler, Türkmenler ve Rumeli'deki Evlâd-ı Fâtihanların aslında kısmen farklı vergi nizamlarına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Genel olarak yaptıkları hizmetlere binaen bazı vergilerden muaf tutuldukları bir gerçektir(Gündüz, 2008:39-41). Özellikle de savaşa gidenler ve devlete belli yararlılıklar sağlayanlar muaf tutulmuşlardır(Kazıcı, 1977:110-112). *Mesela Mehmet Eröz'ün eserinde “ Boynuinceli Aşireti, tahsil terbiye görmüşlerin çok olması, Nevşehir civarına iskanı kabul etmesi, devletin kanunlarına riayet etmeleri sebebiyle her türlü tekaliften muaf tutulmuştu. Yine Karakeçiler hizmetlerine mükafaten askerden ve ağnam vergisinden muaf tutulmuştu, yalnız Haremeyn denen küçük bir vergi alınıyordu. Bu da nakit olarak değil devlete yün ve eğirilmiş ip vermeleri karşılığında idi. Bu verginin tahsili için Alpzadelerden oba başına birer bey tayin edilirdi(Eröz,1991:231).”* Yine yukarıda da zikrettiğimiz Yağcı Bedirli orduya yay(Egawa, 2007:71-73), İzzeddinlü Aşireti orduya ok(Halaçoğlu, 2010:31) yaparak belli vergi muafiyetleri sağlamışlardı. Bunun yanında 250 kg yük taşıyabilen tek hörgüçlü Türkmen devesi de savaş sırasında ordunun vazgeçilmezi olduğundan sahiplerine vergi mükellefiyetleri getiriyordu(İnalçık, 2000:77). Ama genel olarak konar-göçerler vergi mükellefi olan raiyyet sınıfına dâhil olmuştu. İl, ulus, oba şeklinde yaşamlarını sürdürmekle beraber, başlarına kendilerinin de onayının alınarak atanılan beyler vasıtasıyla vergilerini vermişlerdir(Gökpınar, 2003:60).

KAYNAKLAR

- 3 Numaralı Mühimme Defteri(1558-1560), BOA, Ankara: OADB, Yay. 12, 1993.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri(1564-1565), BOA, Ankara: OADB, Yay. 28, 1995.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri(1567-1569), BOA, Ankara: OADB, Yay. 37, 1999.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri(1570-1572), BOA, Ankara: OADB, Yay. 33, 1996.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri(1630-1631), BOA, Ankara: OADB, Yay. 60, 2002.

Orhonlu, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., 1987.

Afyoncu, Erhan. Sorularla Osmanlı İmparatorluğu V. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

Emecen, Feridun. Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

İnalcık, Halil. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600. c.I, (Çev.Halil Berktaş). İstanbul: Eren Yayınları, 2000.

İnalcık, Halil. Devlet-i Aliye. c. I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Egawa, Hikari&Şahin, İlhan. Bir Yörük Grubu Ve Hayat Tarzı Yağcı Bedir Yörükleri. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007.

Kafesoğlu, İbrahim. Türk Bozkır Kültürü. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, 1987.

Eröz, Mehmet. Yörükler. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991.

Özer, Metin. Sancaklı Yörükleri. İzmir: Umay Yayınları, 2006.

Sakin, Orhan. 16. Yy'da Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.

Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.

Gündüz, Tufan. Bozkırın Efendileri -Türkmenler Üzerine Makaleler-. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.

Gündüz, Tufan. Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

Halaçoğlu, Yusuf. Türkiye'nin Derin Kökleri, Osmanlı Kimliği ve Aşiretler. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010.

Kazıcı, Ziya. Osmanlılarda Vergi Sistemi. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1977.

Saydam, Abdullah. “Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. s.20, Isparta, 2009.

Gökpunar, Ali Rıza. “Osmanlı Devletinde Yörüklerin Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçirilmesinde Uygulanan Vergi Politikalar ve Sosyal Sonuçlar”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1:2, Manisa, 2003.

Erdoğan, Emine. “XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatları”, içinde: Anadolu’da Yörükler: Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler, (ed. Hayati Beşirli, İbrahim Erdal), Ankara, 2007.

Emecen, Feridun M. “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, içinde: Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildiriler Kitabı, İstanbul, 1991.

İnalcık, Halil. “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu”, Belleten, 23, Ankara, 1959.

İnalcık, Halil. “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, içinde: Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Beşirli, Hayati. “Sarıkışılı Yörüklerinde Hayvancılık”, içinde: Anadolu’da Yörükler: Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler(ed. Hayati Beşirli, İbrahim Erdal), Ankara, 2007.

Genç, Mehmet. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi”, içinde: Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Rüşumlar”, DTCFD, V, Ankara, 1947.

Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı Mali Sayımları Üzerine Araştırma”(Research on The Ottoman Fiscal Surveys adlı orijinal makaleden çev. Mehtap Özdeğer), İstanbul Üniversitesi Dergisi, 51:1, İstanbul, 2011.

Doğan, Sait. “*Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler*”, içinde: Anadolu’da Yörükler: Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler(ed. Hayati Beşirli, İbrahim Erdal), Ankara, 2007.

Uluocak, Şeref. “*Sarıkeçili Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*”, içinde: Son Konar-Göçerlerin (Sarıkeçili Aşiretinin) Sosyo-Kültürel Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2005.

Bulduk, Üçler. “*İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri*”, DTCFD, 19:30, Ankara, 1997.

GÖRÜŞMELER

Muhittin Küçük (Giresun)

Osman Akman (Antalya)

Osman Bildirici (Muğla)